

BÍRÓ ENDRE

(1919-1988)

„Bíró Endre 1919-ben Budapesten született. 1941-ben nyert vegyészdoktori diplomát Szegeden. 1943-ban munkaszolgálatosként vezényelték az erdélyi havasokba, *Avaudasz-perech be szivlauszum*. Akár a robotmunka egyiptomi szolgátságban, vagy annál súlyosabb a még nemtelenebb célnak alávetve. Csak a kiszolgáltatottság ugyanaz. Ólmos árnyékkal maga mögött 1945-ben már Szent-Györgyi Albert által vezetett, újonnan megalakult pesti Biokémiai Tanszéken dolgozik. 1955-ben kandidátusi, 1966-ban tudományok doktora fokozatot szerzett. 1968-ban lett az ELTE Biokémiai Tanszékének vezető professzora.”

Gráber Margit festménye

Így búcsúztatta Bíró Endrét 1988 június 22-i temetésén Berger István rabbi. Azért idéztem, mert ez Bíró Endre egyetlen, számomra hozzáférhető életrajza. A „Bíró Endre”, vagy „Bíró Endre biokémikus” és egyéb címszavakkal kutakodva az interneten nem találtam róla életrajzi adatokat. Neve szinte kivétel nélkül más hírességekkel való kapcsolatai révén tűnik fel: A Semmelweis Egyetem honlapján a hajdani Orvos Vegytani Intézet történeti leírásában több kollégájával együtt említik, Gedő Ilka festőművésznék a Wikipédián elérhető életrajzában, mint „biokémikus férj” szerepel... Utalást találok továbbá arra, hogy tanulmányai jelentek meg „Szent-Györgyi vonzásában” és „Joyce: Finnegan ébredése” (a Finnegan’s Wake című regény fordítási kísérlete) címmel. Mi sem jellemezőbb Bíróra mint ez a „rejtőzködés”. Képességeihez és intellektusához mérten mérhetetlenül szerény ember volt.

Régi munkatársak feljegyzéseiből és saját emlékeimből bontakozik ki az alábbi szakmai életrajz. 1953-ig a Budapesti Orvos Vegytani Intézetben dolgozott. Ebben az évben kapott megbízást az ELTE TTK Állatbiokémiai (!) Tanszékének szervezésére. Néhány év múlva az ELTE Származás- és Örökléstani Tanszékének keretein belül alapíthatott önálló csoportot. A hányatott sorsú Biokémiai Csoport végre 1968-ban – néhány évvel a hemoglobin kristályszerkezetének a felderítése után (!) – vehette fel az ELTE TTK Biokémiai Tanszék nevet. A tanszék kezdetben a Puskin utca 3 sz. alatti épületben, a SOTE Orvos Vegytani Intézetének szomszédságában foglalt helyet. Innen 2001. szeptember 14-én költözött jelenlegi helyére, a Lágymányosi Kampuszra.

A Biokémiai Csoport, majd Tanszék munkássága Bíró Endre izombiokémiai kutatásai köré szerveződött. Bíró Endre egyik legkiemelkedőbb tudományos eredményét Szent-Györgyi Andrással közösen, 1949-ben publikálta. Megállapították, hogy a miozin Mg-ATP-áz aktivitása az aktinnal fokozható. Több mint egy évtizeddel később Mühlrad Andrással és Fábíán Ferencsel együttműködve bizonyította, hogy a miozin ATP-áz aktivitása EDTA-val is potencírozható. Kiemelkedő jelentőségű az a Bíró Endre által 1964-ben kezdeményezett szisztematikus kutatás, amely a miozin doménjeinek limitált proteolízis útján történő felszabadítására irányult. A 70-es évek elejétől, Bálint Miklós munkatársának közvetlen irányítása mellett dolgozó csoport mintegy 25 közleményben tárta fel a miozin részletes molekuláris és funkcionális anatómiáját: az egyes proteolitikus fragmensek molekulán belüli helyzetének meghatározásán kívül nagyrészt ezek funkcióját is sikerült felderíteni. A Tanszék aktinnal kapcsolatos kutatásait is Bíró Endre 50-es években tett megfigyelései indították el. Hegyi György és Szilágyi László munkatársai, széleskörűen alkalmazva az aminosavak szelektív módosításának módszereit, feltérképezték az aktin aktinnal és más miofibrilláris fehérjékkel való kölcsönhatásában résztvevő molekuláris részeket. Fotóaffinitás jelöléssel a csoportnak elsőként sikerült behatárolnia az aktin ATP kötőhelyét.

Leveszem a polcra Bíró Endre 1972-ben kiadott „Biokémia” jegyzetét, amelyet modern biokémia tankönyvek társaságában ereklyeként őrzök. Hosszú évtizedeken keresztül ez volt az egyetlen használható biokémia tananyag. Ez a példány egyébként a „2. változatlan kiadás javított utánnomása”. Az első kiadás 1964-65-ben jelenhetett meg. Abból tanultam biokémiát. Egyetemi tanárrá történt kinevezésem után is végig hallgattam a kurzusát. Tantermi előadásai élményszámba mentek, gyakran azt a benyomást keltve, mintha a Bíró a katedrán rögtönözve fejtené meg a jelenségek lényegét. A hallgatók körében nem éppen kedvelt témáról, a citrát-ciklusról tartott előadása különösen szuggesztívre sikeredett. Az óra végén együtt sétáltunk a tanszékre. Gyerekes izgatottsággal fordult hozzám és szó szerint ezt mondta: „Laci, azt hiszem, ilyen jól még nem adtam elő a citrát-ciklust!”

Bíró Endre és iskolája a mai szigorú mértékkel véve is kiemelkedő teljesítményt nyújtott, és jelentősen hozzájárult a magyar biokémiai kutatás jó hírnévéhez a világban. Visszaemlékező munkatársai szerint Bíró Endrét azonban nem elsősorban tudományos munkássága, hanem kiváló emberi kvalitásai emelték tudóstársai fölé. Széles látókörű, sokoldalú, kötelességtudó és erkölcsös ember volt. Visszahúzó természete és szerénysége dacára is szuggesztív egyéniség. A hiányt, amit halálával maga mögött hagyott, még ma is sokan érezzük.

Gráf László
egyetemi tanár

2008. március 31.